

Häbitu isehakanuse sündroom (HIS)

13. juuni 2003 21:10

Üksik mõtleja – niisugune oli enim kõlanud iseloomustus, mida Talis Bachmanni tundvad inimesed Postimehele ütlesid. Kindlaid eesmärke seadev ning nende poole sihikindlalt liikuv teadlane, lisasid teised. Hea õppejõud, ütlesid kolmandad. Ning kahtlemata ka võimekas esseist.

See oli vist sellekevadise saja kümnenda eksamineeritava vastust oodates, kui meenus üks aastatetagune juhtum. Neli või viis tudengit valmistusid eksamil vastama. Järsku kostis valitsevas vaikus püssipauguna kõlav patsatus, mis eksimatult andis teada, et põrandale on kukkunud spikriks alandatud raamat. Vaikus taastus ja kõik oli esmapilgul nagu ennegi. Ometi: üks süütu silmavaatega nägu teiste omasuguste seas värvus silmanähtavalt ja sügavalt punaseks. Ühel inimesel seal põrandani ulatuvate esiplaatidega laudade taga oli häbi ja hirm...

Spikerdamine on muidugi inetu ja talumatu. Häbitunde olemasolu aga andis lootust. Lootust, mis nüüd on kahanema kippumas.

Läbi sajandite on mis tahes alal tulemusi andnud üks lihtne ja töökindel põhimõte. Et omandada oskused, vastutustunne ja õigus, mis lubaksid mingit ametit pidada, tuleb läbida aastatepikkune ja vaevarikas tee õpipoisist selli ja alles siis meistrini.

Meistri seisus tekitas vanas heas Euroopas aukartust; oma küla, linna või maa meistrite toel kujunesid nende külade, linnade ja maade eneseuhkus ning kuulsus. Meistritel endil oli autunne, mis ei lubanud teha praaki, vassida, esineda meistrina võõrastel aladel (kus olid omad meistrid). Ka meistritel esines *faux pas*'sid, aga seda juhtus harva ja need vead parandati kiiresti ja küllaga.

Postmodernistlik maailm on seda jumalikku reeglit narrima asunud. Eriti ohtliku sigitise aga tundub olevat loonud postmodernismi ja postsovetismi abielu. See sigitis on sulivõitu õpipoiste ja aferistide isehakanus rollides, mis nõuavad meistri kvaliteeti.

Tuleb ju tuttav ette: haridustegelane või kõrgkooli tippjuht, kes ei tea, kuidas toimib korralik kool arenenud maailmas, kes ei taha ega oska valida personali eelkõige kvalifikatsiooni ja taseme järgi, kes soosib sugulasi-sõpru ja teisi omasuguseid, kes asutab «ülikooli», kus teadusest ei omata adekvaatset ettekujutustki.

Telenägu, kes hääldab valesti nimesid ja võõrsõnu, või tõlkija, kelle subtiitrid annavad edasi kõike muud kui originaalteksti mõtet ja nüansi. Saatejuht, kes on labane, harimatu ja madalaid väärtusi soosiv/propageeriv. Ehitaja, kes praaki parandades teeb uue praagi. Teetööline, kelle tehtu praguneb ja mureneb juba poole aasta möödudes.

Teadur, kes saab kõrgkoolis või teadusinstituudis teaduripalka, kuid täidab poliitikute juba ette teada olevate tulemustega tellimustöid või kirjutab asju, mille eest Heidelbergi, Yorki, Turu või Nijmegeni ülikooli esmakursuslane saaks puuduliku hinde.

Reklaamiala või marketingispetsialist, kelle erialane paber-õhuke kultuurikiht toetub paarile kiirkursusele, internetist «tõmmatule», kes ei taha ja oska oma projektide tegelikkude mõju testida ja objektiivselt hinnata, kuid kes tänu sidemetele ja manipuleerimisoskusele (ja tellija asjatundmatusele) on justkui edukas.

Puudub häbi endale sobimatu rolli usurpeerimisest ning hirm vältimatu karistuse või talumatu põlguse ees. Mees või naine lihtsalt võtab kätte ja «hakkab» spetsialistiks ise seda olemata. Ta ütleb, et on see või teine asjatundja, ja kõik usuvadki. Visiitkaart ju olemas.

Isehakanuid on peamiselt kahte sorti. Esiteks naiivitarid (sh ka meessoost), kes ise ei saagi aru oma sobimatusest rolli. Teiseks nahaalid ja nihelistid, kes teavad suurepäraselt, et nad võetud rolli ei vääri, aga naeravad vaikselt pihku ja naudivad populaarsust. Pahatihti ületavad nahaalide palgad professionaalidest meistrite omi kümnekordselt.

Isehakanutel oleks justkui avalik «salaühing». Neid on palju, nad tunnevad üksteist eksimatult ära, nagu tunneb putuk putukat feromooni järgi, ning nad moodustavad lausa korporatiivse vastastikku toetava liidu.

Töölevärbajad, poliitikud ja avalikkus lasevad ennast lollitada välisest, sisse tungimata (stiilne riietus, efektne visiitkaart, mõned õpitud moodsad märksõnad ja käibefraasid ning välismaa enamasti tühised «kiir- keedukursuste» tunnistused peidavad küündimatuse, harimatuse ja oskuste puudumise). Alt veavad meie haridussüsteem ja selle rahastamine, mis soosivad pealiskaudsust ja hinnete panemise kerget automaatsust (sageli selleks, et säilitada tasuliste õppurite abil tulubaasi).

Rohkem kui viiekümne kõrgkooli olemasolu Eestis on teinud meistrite mõju noortele tühiseks, andnud rohelise tee pinnapealsusele ning on kasvupinnaseks isehakanusele. Palga- ja personalipoliitika võimaldab seda, et pealiskaudsete teadmiste ja oskustega, kuid seltskondlikult osavad ning heade sidemetega inimesed saavad saavutada kergelt edu ja suurt raha, samas kui tublisid õpetajaid, arste ja oskustöölisi palgaga mõnitatakse.

Lisandub konnatiigi sündroom: Eesti väiksusest tuleneb korporatiivsuse ja perekondlikkuse valitsemine. Omal alal läbi kukkunud või sellest laiskuse tõttu eemaldunud spetsialistid leiavad sageli sooja koha poliitikas. Ametliku tsensuuri kadumine pole asendunud väärikusepõhise enesetsensuuriga.

Postmodernistlikud hoiakud soosivad pealiskaudsust ja tehnilise meisterlikkuse vaevarikka omandamise asendamist diletantliku «loovusega». Vaev, töö ja süvenemine on paljudes seltskondades lausa naeruväärsed.

Võimust võtab ülipüüdlik poliitiline korrektsus, mis on väga sarnane ülipüüdliku teadusliku (!) kommunismi või sotsialistliku võistluse viljelemisega. Olles maailmas, kus on juba asutud ümber kirjutama õpikuid, muutmaks inimkonna kultuurilugu vastavamaks poliitiliselt korrektsetele ootustele, juurutatakse eri sotsiaalsete rühmade «representatiivsuse» nõuet, mis lubab taluda ka võhikute, lausrumalate või eetilisel kahtlase väärtusorientatsiooniga isikute edutamist, eksponeerimist ja lõppkokkuvõttes kõrgelt hindamist ... isegi jäljendamist.

Olen mõelnud järgmist võrdlust. Kujutage, et kiigelaua nagu kaalukaussidel istuvad üksteist last - ühel pool kümme ja teisel pool üks. Laste kümnepoolne enamik sümboliseerib vanade heade aegade (meistrid-sellid-õpipoisid) väärtusi kandvate inimeste ülekaalu. See üksik kõrgele kaalutu on aga sulivõitu vähemus, kes ei istu just kahe jalaga maas.

Kui nüüd üks laps kümnest teisele poole üle ronib, ei juhtu midagi - üheksa kaaluvad kaks üles. Ka järgmise mitme lapse üle minnes on seis stabiilne. On toimunud palju üksikuid muutusi, ilma et mingit stabiilse tervikseisundi muutust toimuks. Ent ülekaalus oleva kuue lapse hulgast ühe üleminek viisiku poolele kutsub lõpuks esile katastroofi: kiik-kaalu maas olev viie lapsega ots tõuseb õhku ja teine pool maandub alla. Olukorda kontrollivad vana sulgi ja uussulid.

Samamoodi on aastakümnete pikkused väikesed muutused ette valmistanud ühiskondliku teadvuse muutuse vanade väärtuste ülekaalus olekul uute pealiskaudsust soosivate väärtuste ülekaalu poole. Kui veel mõni aeg tagasi kooliklassides ja naabruskondades tunnustati põhjalikkust, süvenemist ja meisterlikkust, siis nüüd on ülekaalus isehakanus, pealiskaudsus ja osavus tünge teha. Vähemusest on saanud enamus.

Isehakanute läbilöömiseks on just see ainuvõimalik tingimus: enamuse mentaliteet ei sunni enam õppima eliidilt ja neid jäljendama, vaid see uus enamus on asunud eliiti ignoreerima või lausa kõrvale tõrjuma.

Millised on isehakanute suhted meistritega? Seda on kerge märgata ja näha. Need suhted väljenduvad tõrjumises, vältimises, sõltuvlaseks tegemises, laimuse, naeruvääristamises; mõnikord ka pugemises. Mis puuduvad, on häbi või süütunne. Et sulgi kardab meistrit kui kurat välku, tekivad kooslused, mis koosnevadki diletantidest ja aferistidest.

Ent miks siis võtab sõna isehakanud esseist? Miks ei jää ka tema oma liistude juurde ja ei jäta esseistika-vagu üksnes meistrite künnda (meil on Luik, Kareva, Meri, Mutt, Kivirähk, Priimägi)?

Vabanduseks ei saa olla tõsiasi, et meie mittekirjanike hulgaski tublisid esseiste leidub (näiteks jälle kord üllatanud Mudist või mõtteselge Raukas), sest näiteks filosoofia ja olemust tabav kujutav kunst on olemuslikult keeleandi eeldavad või võimaldavad kutsumused. Kusagil peab olema kiusatus, mis ohte teadva ja ennast kirjanduses diletandiks pidava inimese ohupiiri siinkohal ületama paneb.

On see edevus? On see see pisku honorar, mis mitteärimehest intelligendi libedale teele tõmbab? Usun siiski ennast tundvat oma muret üles kaalumas edevust ja peenrahamotiivi. Häbi võib tunda ka õpipois, kelle naaber spikerdab.

Talis Bachmann
psühholoogiaprofessor